

J A A R B O E K

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

Commissie van Redactie:

Dr. W. F. BAX (Amsterdam).

Dr. H. ENNO VAN GELDER (Voorburg).

Dr. J. W. A. VAN HENGEL (Utrecht).

Dr. A. N. ZADOKS-JOSEPHUS JITTA (Amsterdam).

XXXVIII 1951

AMSTERDAM

UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP

1951

KORTE BIJDRAGEN

Onbekende Trajanus-munten

1. *Hybride sestertius met foutieve omschriften* (pl. VI, 1).

Vindplaats onbekend; ten dele iets zwart gepatineerd; goed bewaard.

Vz. Kop n.r., lauwerkrans. Vgl. Strack¹⁾ pl. VII 417 en 402. Omschrift in kleine tot middelgrote letters: IMP(?) CAES (?) NERVAE TRAIAN AUG GE DAC PM TRP CS P (sic). Waarschijnlijk zou COS V PP juist zijn of, indien de munt niet hybride is, COS zonder PP, daar dit op de kz. staat.

Kz. Staande Fortuna n.l. met roer in r. en 'hoorn van overvloed in l.hand. Vgl. Strack pl. VII, no. 399.

Omschrift in grote letters: DAC PARTHICO PM TRP OCS(sic) PPI(sic); in veld S C.

Waarschijnlijk zou juist zijn COS en L=V? vóór PP. Dit omschrift komt niet voor op munten van Trajanus, zeker niet op sestertii (vgl. echter dupondius en ½ dp. Strack no. 479), maar wel soms bij Hadrianus (Coh. 522—525 en noot sub 525; met FORT RED Coh. 740.)

Met fouten en al gelijk aan keerzijde Hadrianus Coh. 522.

Het is opvallend, dat beide zijden fouten vertonen en beide PM TRP en PP vermelden. Dientengevolge zijn hoogstwaarschijnlijk stempels verwisseld en is de munt hybride. Vermoedelijk is een foutieve stempel van een vz. van Trajanus gecombineerd met een verkeerde van een kz. van Hadrianus; de munt moet dus (als proef?) ten tijde van Hadrianus zijn geslagen. Minder waarschijnlijk is de volgende verklaring: abusievelijk zijn twee foutieve stempels van Trajanus gecombineerd; deze kz. stem-

pel is dan ten tijde van Hadrianus opnieuw gebruikt zodat Coh. 522 ontstond.

2. *Foutieve of vervalste dupondius.* (pl. VI, 2).

Vindplaats onbekend; donkergroene patina; zeer goed bewaard gebleven.

Vz. Kop n.r., stralenkroon.

Omschrift: IMP TRAIANO AUG GER DAC PM TR P COS V PP.

Dit komt niet voor op bronzen van de Romeinse munt, maar alleen op goud- en zilverstukken; ook op een dupondius Strack pl. IX, die volgens Anhang II, 2 een vervalsing resp. barbaarse navolging is.

De kop wijkt af van de gewone portretten van de Romeinse munt: zeer geprononceerde wenkbrauwen (als op enige Klein-Aziatische munten), abnormaal grote pupillen, dubbele stralen, maar ook van de bovengenoemde dupondius (waar b.v. de stralen niet dubbel zijn), die ook van het Romeinse type verschilt.

Kz. Fortuna zittend n.l. met kleine scepter (slecht bewaard) op troon met hoornen van overvloed op de armleuningen.

Omschrift: TR POT COS IIII PP, maar TR POT in spiegel-schrift; in afsnede S C.

Overigens identiek met de sestertii van de Romeinse munt.

Het schijnt een barbaarse navolging te zijn.

3. *Tot nu toe onbekende sestertius met kop n.l.* (pl. VI, 3).

Vindplaats onbekend; ten dele zwart gepatineerd; goed bewaard.

Vz. Kop n.l., lauwerkrans. Portret vgl. Brit. Mus. Cat. pl. 26,3 en Strack pl. IV, 330 (beide COS IV). Onderkaak en kin zijn geprononceerd als b.v. pl. 25,2 en 3 (beide COS II). De grootte van de kop stemt echter overeen met die uit het 4de consulaat, hoewel ook in het tweede (3de emissie) grote koppen voorkomen b.v. Strack 317, echter met onderbreking van het omschrift.

Omschrift in grote letters zeer regelmatig zonder onderbreking: IMPCAESNERVATRAIANAUGGERMPM; vgl. Coh. 636 Dit vindt men ook op sestertii van het 2de, 3de en 4de consulaat (vgl. Br. Mus. Cat. blz. 147).

Kz. Pax, zittend op troon, n.l. met tak in uitgestrekte r. en scepter in l.hand.

Omschrift l.helft goed, r. slecht bewaard: TR POT---?COS III (of III) PP?; in afsnede iets excentrisch n.r.: S C Vgl. Coh. 636=Strack 338 en Coh. 624=Strack 327 (COS III).

In elk geval betreft het hier een nieuw type (kop n.l.), waarschijnlijk uit het 4de consulaat.

DR. H. E. SCHÜRMAN

---

¹⁾ P. L. Strack, *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts I* (1931).

Een ongepubliceerde Denarius van Gordianus Pius (pl. VI, 4).

Voorzijde: Gelauwerd borstbeeld met paludamentum, naar rechts.
IMP CAES M ANT GORDIANUS AVG

Keerzijde: Legioensarend tussen twee signa. Geen randschrift.

Deze munt vertoont aan de voorzijde de kenmerken van een overslag (een oudere munt gebruikt als muntplaatje) of van een dubbelslag (uitgegleeden stempel). Op de keerzijde is het beeld beschadigd, wat te verklaren zou zijn: a. door de dubbelslag (zie boven), of b. doordat alleen de voorzijde zou zijn overgeslagen en de keerzijde tijdens dit hardhandig proces op een aambeeld lag.

De munt ontbreekt in de handboeken en corpora. De legende is die van het begin van Gordianus' regering (238—244). De keerzijde vertoont frappante overeenkomst met een denarius van Nero (C. 356... B.M.C. I, pl. 40,14).

Er zijn nu twee mogelijkheden. Of wel het betreft hier een tot dusver onbekend type van Gordianus, wat slordig, n.l. dubbel, geslagen. De heer H. Mattingly, de ex-conservator van de Romeinse munten in het Brits Museum, aan wie de munt getoond is, was deze mening toegedaan. Of wel een muntmeester van Gor-

dianus heeft als muntplaatje een denarius van 180 jaar (!) eerder gebruikt, de kop van Nero overgeslagen en de keerzijde gelaten zoals zij was. Deze veronderstelling werd geuit door de opvolger van de heer Mattingly, R. A. G. Carson.

Ondanks de 180 jaar voel ik persoonlijk meer voor de tweede zienswijze. Voor een dubbelslag lijken mij bepaalde delen van het portret te scherp: het zijn haast alleen paludamentum en rand-schrift, waar men de onregelmatigheden ziet. En het sterkste argument blijft de grote overeenkomst met de keerzijde van de munt van Nero.

Amsterdam.

H. H. ZWAGER.

Britsche Keizers

In de 3de eeuw n.C. had het Noordwesten van het Romeinsche rijk reeds een geheel eigen karakter gekregen en deed het pogingen tot eenige zelfstandigheid te komen. Van 259 tot 273 was het Gallische rijk voor Rome een geducht probleem; de macht der Gallische keizers deed zich ook in Britannia gelden. Bij de volgende poging lag daar het middelpunt¹⁾.

Carausius, een Menapiër uit „terra batavia” d.w.z. afkomstig van de Nederlandsche kust bij de Scheldemond, was in 285 belast met het beveiligen van de kust van N.W. Galië en van de scheepvaart tegen de Saksische en Frankische zeeroovers. Toen hij verdacht werd met hen samen te spannen, werd Maximianus ter bestraffing op hem afgestuurd. Carausius stak ijlings (in 286) naar Britannia over, waar hij de plaatselijke stamhoofden en ten slotte de Romeinsche troepen op zijn hand wist te krijgen en hij tot imperator werd uitgeroepen. Een invasie, door Maximianus in 288—9 voorbereid, mislukt. Carausius nestelt zich nu op de Gallische kust en werpt zich weldra op als erfgenaam der Gallische keizers. Hij streeft niet naar afscheiding van het Romeinsche rijk, maar eerder naar erkenning door Diocletianus en opname in de tetrarchie. Maar nu trekt Constantius Chlorus er op af, belegert met succes het Gallische hoofdkwartier Boulogne en herovert de kust. Carausius trekt zich in Britannia terug, waar hij in hetzelfde jaar 293 vermoord wordt door een zijner ambte-

naren Allectus. Deze wordt nu tot keizer uitgeroepen, maar sneuvelt al in 296, als de invasie wel gelukt en Constantius Chlorus Britannia terugbrengt onder het Romeinsch gezag.

Tot de nieuwe aanwinsten van het Kon. Penningkabinet behooren 3 fraaie munten van dit kortstondige Britsche rijk, een antoninianus van Carausius, geslagen te Colchester (Camulodunum, muntletter C) en een antoninianus en quinarius van Allectus, te Londen (Londinium, muntletters MSL) en te Colchester geslagen.

Vz. portret r.; IMP C CARAUSIUS P F AUG

Kz. staande Pax; PAX AUG; in afsnede C
Pl. VII, 3; RIC 300

Vz. portret r.; IMP C ALLECTUS P F I AUG; in veld S—A; in afsnede MSL

Kz. staande Pax; PAX AUG; in afsnede C
RIC 23

Vz. portret r.; IMP C ALLECTUS P AUG

Kz. schip met mast; VIRTUS AUG; in afsnede QC
Pl. VII, 4; vgl. RIC 128—30

De kleine collectie munten der Britsche keizers, reeds in het Kabinet aanwezig, bevatten twee sukken, die het vermelden waard zijn. Het eerste is een goudstuk van Carausius van tot nu toe onbekend type (4,7 gr); Pl. VII, 1.

Vz. portret r.; IMP C CARAUSIUS AU

Kz. schip; LETITIA LII AUG NOS. C.

Zoowel de stijl van het portret — de magere, hoekige kop tegenover de forsche en stoere van de Britsche muntplaatsen — als de gebrekkige inscriptie wijzen naar de munt van Rouaan (Rotomagus), in 292 geopend en het volgend jaar noodgedwongen weer gesloten; op Gallische herkomst en bestemming wijst ook het motief, door Postumus in Gallië bekend geworden.

Het tweede is een zilverstuk, ondanks zijn laag gewicht (2,8 g) wel een denarius, zoals Carausius vóór 290 liet slaan.

Vz. portret l. in toga, met lauwerkrans en met scepter in r.hand;
IMP CARAUSIUS P F

Kz. koe met melkster; LIBERUTA AU; in afsnede RSF
Pl. VII, 2; vgl. RIC 586—7

RSF staat voor RSR, de letters van een Britsche munt, hoogstwaarschijnlijk Richborough (Rutupiae).

Daar de munten van deze keizers schaarsch zijn en zij nog vele raadselen bevatten, is elk nieuw type of variant van belang, te meer daar zij de voornaamste bron zijn voor de geschiedenis van het Britsche rijk.

A.N.Z.—J.J.

¹⁾ Voor het Britsche rijk zie RIC (Mattingly, Sydenham enz., *The Roman Imperial Coinage*) V2 door Percy H. Webb; W. Seston, *Dioclétien et la Tétrarchie* (Paris 1946), blz. 74—114. Zie ook Sutherland in *Num. Chron.* 1937, blz. 306 vv.

Munt van Londen

De activiteit van de Londensche munt ¹⁾, onder Carausius aangevangen, duurde voort tot 326. Het is mogelijk, dat hij reeds in 361 werd heropend. In elk geval was hij weer actief in 383, toen in Britannia Magnus Maximus als tegenkeizer werd uitgeroepen. Deze steekt het volgend jaar naar Gallië over en komt met Theodosius min of meer tot een vergelijk. Als hij echter in 387 Italië binnentrekt, stelt Theodosius zich te weer; Magnus Maximus lijdt de nederlaag en sneuvelt in 388

Twee types goudstukken zijn te Londen geslagen, dat toentertijd Augusta heette (muntletters AUG), één dadelijk al in 383, he tweede, waarop Magnus Maximus en Theodosius gezamenlijk zijn voorgesteld, na het vergelijk van 384. Van deze zeer zeldzame solidi bezit het Kon. Penningkabinet een fraai exemplaar (4,2 gr): Pl. VII, 5.

Vz. portret f.; DN MAG MA-XIMUS P F AUG. RIC 1

Kz. twee tronende keizers met één globe, daarboven Victoria; VICTOR-IA AUGG; in afsnede (A)UGOB. RIC 3

Hoewel deze solidus tot het tweede type behoort, vertoont toch het portret een opmerkelijke overeenkomst met dat van het eerste type. De veronderstelling ligt voor de hand, dat hij geslagen is geheel in het begin der tweede periode, in 384.

A.N.Z.—J.J.

¹⁾ *Num. Chron.* 1908, blz. 99 en 1916, blz. 478; RIC VIII door J. W. E. Pearce.

Munt van Milaan

De Italiaansche numismaticus Ulrich-Bansa¹⁾ heeft een zeer uitvoerige en doorwerkte studie gewijd aan de werkzaamheid van deze munt van het midden der 4de tot het eind der 5de eeuw. Na eenige speciale emissies van Constantius II in 352 is hij regelmatig in werking van 364 tot het begin der volgende eeuw; omstreeks 450 hervat hij zijn werkzaamheid. Daar de schr. ook de historische achtergrond geeft en bovendien zich genoodzaakt ziet andere muntplaatsen te betrekken in zijn betoog, geeft het boek veel meer, dan de titel belooft en is het een monumentaal werk geworden, dat onmisbaar is voor wie zich met laat-Romeinsche geschiedenis bezig houdt. Desondanks lijken opzet en methode niet geslaagd; in andere vorm zou deze rijke schat van gegevens overzichtelijker te rangschikken en dus toegankelijker zijn.

Van beide perioden zijn in de verzameling van het Kon. Penningkabinet eenige interessante en fraaie stukken aanwezig.

Na 364:

Maximus	1 siliqua	387-8 n.C.; U.B. blz. 83 pl. 81, 29; RIC 19a
Flavius Victor	1 "	" " " ; U.B. " " " " " 30; RIC 19b
Eugenius	1 "	393-4 n.C.; U.B. " " 138 " V, 47; RIC 32e;
		<i>Jaarboek 1950 blz. 70 pl. I</i>
Arcadius	3 solidi	394 n.C.; U.B. blz. 177 pl. VI, 60; RIC 35 (2)
	1 tremissis	" " ; U.B. " " " " " 62; RIC 37b
	1 siliqua	393-4 n.C.; U.B. " " " " " 66; RIC 32b
	1 "	393-4 n.C.; U.B. " " " " " 66; RIC 27a
	1 "	394 " ; U.B. " 197 " VIII, 75; RIC 27a
Honorius	1 solidus	395 " ; U.B. " 177 " VI, 61; RIC 35c
	2 siliquae	" " ; U.B. " " " VII, 67

Na 450:

Valentinianus III	1 solidus	451-5 " ; U.B. " 237 " X, 90
Zeno	1 "	476-88 " ; vgl. U.B. blz. 318 pl. XV, 162
	2 tremisses	" " ; U.B. blz. 339 pl. XV, 181
	1 onderdeel van een siliqua	

De solidus van Zeno is een der laatste munten, waarop de letters van de munt van Milaan (M-D = Mediolanum) staan, hetgeen na 476 bijna nooit voorkomt. Hij wijkt sterk af van het door Ulrich-Bansa gegeven stuk en doet veel barbaarscher aan.

Toch toont hij stylistische overeenkomst met de kleine stukken, die ondanks het ontbreken van muntletters aan Milaan kunnen worden toegeschreven (Pl. VII, 6).

A.N.Z.—J.J.

¹⁾ O. Ulrich-Bansa, *Moneta Mediolanensis (352—498)* (Venezia 1949); zie ook RIC VIII.

Romeinsche munt en Nederlandsche penning

Op 12 Mei 1784 besluiten Heeren XVII den Franschen admiraal de Suffren, die in de 4de Engelsche Zeeoorlog Compagnies bezittingen met succes verdedigd had, een geschenk aan te bieden. 14 Mei wordt beslist, dat dit zal bestaan uit een gouden doos en medaille en uit jaarlijksche toezending van Kaapsche wijn; ook zal een beeld van hem worden gemaakt¹⁾. Van deze medaille bezit het Kon. Penningkabinet een prachtig zilveren exemplaar, wel van den Stadhouder afkomstig. (Pl. VII, 8)²⁾.

Deze penning is ontstaan uit samenwerking van den kunstzinnigen geleerde Hemsterhuis, die het ontwerp maakte, en den vaardigen medailleur Schepp, die dit uitvoerde; aan hun vruchtbare samenwerking, waarvan verscheidene stukken getuigen, heeft Mr. Staring een boeiend artikel gewijd³⁾.

Echter staat in een door zijn vriend J. Koning geschreven levensbericht van den verzamelaar van Damme⁴⁾, dat deze de ontwerper is. Deze meening gold algemeen tot 1845, toen een brief van Hemsterhuis gevonden werd, waaruit diens rol werd afgeleid⁵⁾. Maar ook van Westreenen schrijft aan van Damme, dat de toezending van de penning van Suffren hem veel genoegen doet, „maar nog veel meer de gedagte deeze onnavolgbare Verbeelding, deze zinrijke allegorie ..... is het werk van den heer van Damme“; de zeer bescheiden en nauwgezette van Damme protesteert niet tegen deze lof zooals elders, wanneer hij onverdiend geprezen wordt.

Deze schijnbare tegenstrijdigheid is echter te verklaren. In de fraaie, kennelijk klassiek geïnspireerde vrouwefiguur, die de Compagnie verbeeldt, valt tweeeërlei op. Ten eerste is het opmerkelijk, dat een personificatie niet, zoals gewoonlijk in de 17de

en 18de eeuw, ten voeten uit wordt afgebeeld, maar dat alleen kop en hals worden gegeven. Ten tweede is merkwaardigerwijze het hoofd getooid met een olifantsslurf, terwijl toch onder de talrijke bemoeienissen der Compagnie de olifant ten eenenmale ontbreekt! Het is in de Oudheid, dat wij voor beide eigenaardigheden een voorbeeld moeten zoeken. Wij vinden het in een Republikeinsche aureus, waarop Africa op dergelijke wijze is afgebeeld, het hoofd getooid met de scalp van een olifant. (Pl. VII, 7) ¹⁾.

Zulk een aureus, die thans nog zeldzaam is en het toentertijd nog meer was, kwam voor in de verzameling van Damme en werd op de veiling van 1803 voor f 29,— verkocht ²⁾). Deze voor dien tijd hooge prijs is misschien de reden, dat het Lands Penningkabinet, dat daar zoovele Romeinsche goudstukken heeft aangekocht, dit voorbij liet gaan; het is althans niet in de verzameling van het Kabinet aanwezig. Deze munt zal van Damme op het denkbeeld hebben gebracht dat, aan Hemsterhuis doorgegeven, aan diens ontwerp ten grondslag ligt. Zoo goed als men in de 18de eeuw ontwerp en uitvoering kan onderscheiden, zoo mag men dit doen met ontwerp en idee.

Het is dan ook bijzonder verheugend, dat thans een behoorlijk exemplaar op een veiling te Bazel (cat. 1951 no. 494) kon worden aangekocht en zoo een goudstuk is verworven, dat een Nederlandsche penning direct heeft geïnspireerd. En hoe typeerend voor het eind der 18de eeuw is niet deze penning, besteld door de Oostindische Compagnie, bestemd voor een Franschen admiraal, bedacht door van Damme, ontworpen door Hemsterhuis en uitgevoerd door Schepp, die hem trots signeerde!

A.N.Z.—J.J.

¹⁾ Deze gegevens uit de Compagnies archieven dank ik Mej. Ch. Roeloffs.

²⁾ Van deze penning hebben — behalve het voor Suffren bestemde gouden stuk — slechts 3 zilveren en 3 bronzen ex. bestaan, daar toen de stempel brak. Volgens vriendelijke mededeeling van den heer J. Schulman zijn door zijn firma 2 zilveren ex. geveild, te weten in 1905 (10 April no. 447) en in 1929 (coll. Moquette 28 Mei no. 274); beide zijn naar Engeland gegaan. Een bronzen ex. komt voor in de prijscat. Schulman no. 6 van 1885 onder no. 128. Misschien is dit hetzelfde ex., dat thans bij Dr. W. F. Bax berust (aankoop Schulman 1944).

In 1804 bevonden zich de 3 bronzen bij van Damme, Westreenen en Mevrouw Meerman; later schrijft Westreenen, dat hij 2 ex. bezit; waarschijnlijk komt de

tweede uit het bezit van van Damme, in wiens veilingcat. deze penning niet voorkomt.

³⁾ Mr. A. Staring, *De Medailleur J. H. Schepp en Frans Hemsterhuis in: Oud-Holland* 1949, blz. 83 vv.

⁴⁾ Aanwezig in het Gemeente-Archief te Amsterdam. Voor van Damme en van Westreenen zie blz. 67 vv.

⁵⁾ *Vervolg van Loon* 8, blz. 235—6.

⁶⁾ BMC 4191 pl. LV, 5; kz. curulische zetel, waarop helm; erboven L. CESTIUS; in afsnede CNORBA(nus); r. PR(aefecti), l. S(enatus) C(oncultu); ca. 44 v.C.

⁷⁾ No. 185; Lugt, *Rép.* 7361.

Munt- en muntmeesterstekens in de 15e eeuw

Algemeen bekend is het voorkomen van munttekens en muntmeestertekens op de munten uit de tijd van de Republiek. In sommige gewesten wordt een constant teken van het munthuis gevoerd, als de roos van Dordrecht en de burcht van Middelburg, terwijl de muntmeester geen persoonlijk teken voert. In andere gewesten plaatst iedere muntmeester een eigen teken op zijn stukken, bijv. de lelie van verschillende leden van het geslacht Wijntgens, de ruiter van Lambert Ridder. Een enkele maal worden beide tegelijk gebezigd, zoals op de munten van het Koninkrijk sedert 1816 nog steeds gebruikelijk is. Administratief is deze regeling van geringe betekenis sedert de munten gedateerd worden en dus het jaartal in de meeste gevallen de verantwoordelijke muntmeester kenbaar maakt.

Dit was anders in de 14e, 15e en 16e eeuw, toen datering niet of onregelmatig plaats had en het dus van groot praktisch belang was met dergelijke tekens de herkomst aan te duiden. Het meest systematisch is het stelsel uitgewerkt — en bovendien door de volledigheid van de archieven van het Cour des Monnaies het best bekend — in Frankrijk.

Men onderscheidt daar drie soorten différents monétaires. In het tweede kwart van de 14e eeuw verschijnen de emissietekens: bij wijziging van gewicht of gehalte werd een onopvallend teken aangebracht, dat de controlerende instanties in staat stelde betere en slechtere emissies te onderscheiden, zonder de wijziging voor het publiek teveel duidelijk te maken. In 1381 werden de munttekens ingevoerd, eerst in de vorm van points-secrets onder een

voor ieder atelier verschillende letter van het omschrift, sedert 1540 in de vorm van een letter voor ieder munthuis. Doel was de voor ieder stuk verantwoordelijke muntmeester te kunnen achterhalen en een reden om deze herkomst voor het publiek te verheimelijken bestond niet. Tegen het einde van de 15e eeuw bleek dit stelsel echter onvoldoende: daar wijzigingen in gewicht en gehalte minder frequent werden, verloren de emissietekens hun betekenis als dateringsmiddel en werd de behoefte gevoeld de productie van elkaar opvolgende meesters in hetzelfde atelier onder het regime van dezelfde emissie te kunnen onderscheiden. Sindsdien wordt een meesterteken — letter of symbool — aan het muntteken toegevoegd.

Vergelijking met het Franse systeem maakt in verschillende opzichten de veel minder consequente ontwikkeling in de Nederlanden duidelijker. In de landsheerlijke tijd, voor de vereniging van een groot aantal gewesten onder het Bourgondische gezag bestond weinig behoefte aan dergelijke tekens, daar ieder vorst in het algemeen slecht één muntmeester in dienst had. Slechts geheime emissietekens schijnen wel gebruikt te zijn, doch over de betekenis is door het ontbreken van archivalia zeer weinig bekend.

Eerst met de invoering van een uniform muntstelsel voor zijn Nederlandse bezittingen door Philips de Goede in 1433 ontstond de behoefte de producten der verschillende munthuizen — in Brabant, Vlaanderen, Henegouwen en Holland — te kunnen onderscheiden. Meestal werd dit bereikt — in overeenstemming met het karakter van personele unie, dat de Bourgondische staat formeel bezat — door in het omschrift de op ieder gewest betrekkelijke titel op te nemen. Naast deze aanduiding spelen tekens slechts een secundaire rol: indien de beeldenaar hiertoe een geschikte plaats aanbiedt, wordt een teken geplaatst; op de zilverstukken van Philips de Goede in het hart van het kruis een leeuw in Brabant, een lelie in Vlaanderen, een monogram in Henegouwen, een roos in Holland. Maar in andere gevallen, bijv. op de goudstukken wordt dit teken zonder bezwaar weggelaten.

Zelfs als onder Maximiliaan in 1487 munten zonder de onder-

scheidende titulatuur worden geslagen, ontbreekt het muntteken evenzeer.

Pas onder Karel V gaat men naar Frans voorbeeld zover, dat op de emissie van 1521 elke speciale titel wordt weggelaten en de herkomst slechts aan het nu zonder uitzondering gebezigde muntteken te zien is. Nog tijdens dezelfde regering stapte men echter van dit het particularisme der gewesten weinig ontziende stelsel af: de titels keren terug, terwijl de munttekens blijven. Practisch belang hebben deze echter alleen, daar waar meer dan één munthuis in hetzelfde gewest bestaat, zoals de hand van Antwerpen tegenover de ster van Maastricht. Dit traditionele gebruik van de munttekens handhaafde zich in de Zuidelijke Nederlanden steeds, evenals in een deel der Noordelijke; sommige gewesten gingen echter na de vestiging van de Republiek over tot het gebruik van muntmeestertekens.

In de Bourgondische Nederlanden was het gebruik van muntmeestertekens, dat in Frankrijk tegen het einde van de 15e eeuw algemeen geworden was, nooit systematisch ingevoerd, zoals dat later het geval was in een deel van de Republiek. Slechts een enkele weinig consequente toepassing is te vinden in de periode 1474—1506, waarop hier in het bijzonder de aandacht gevestigd moge worden.

In 1474 voerde Karel de Stoute een reeks nieuwe zilverstukken in, de vuurijzer-serie, terwijl de gouden Andriesgulden van 1466 ongewijzigd gehandhaafd bleef. In het zelfde jaar traden nieuwe muntmeesters in Brabant en Vlaanderen op. Nu vertonen de voor 1474 geslagen zilverstukken geen speciaal teken, de vuurijzers van Brabant daarentegen een handje, die van Vlaanderen het rad van een ruiterspoor, terwijl de guldens met en zonder deze tekens voorkomen. Het ligt voor de hand het handje te beschouwen als het teken van Ypol Tarrax, het rad als dat van Marc le Bungneteur. Op de stukken van de in 1474 pas opgerichte Gelderse munt ontbreekt een teken: daar was geen behoefte aan onderscheiding van een voorganger — de Hollandse munt was onder Karel gesloten.

Dat de hand, hoewel ongetwijfeld ontleend aan het embleem

van Antwerpen, oorspronkelijk als een persoonlijk teken bedoeld geweest is, blijkt uit de ontwikkeling onder de volgende regering. De Brabantse vuurijzers van Maria, alle te Antwerpen geslagen vertonen drie verschillende tekens:

1477—78 onder Ypol Tarrax een handje in het omschrift,
1478—81 onder Hans Gelucwijs een toren in het omschrift,
1481—82 onder Jan Cobbe een handje in het veld.

De overeenkomst tussen de tekens en de beheersperioden van de drie muntmeesters bewijst, dat wij hier met meestertekens te doen hebben. Naar analogie hiervan kunnen ook de drie tekens op de ongedateerde guldens op dezelfde wijze verklaard worden. Hierbij valt op, dat guldens met handje in het veld ontbreken, doch een emissie met een leeuwte in het omschrift bekend is; blijkbaar gebruikte Jan Cobbe voor het goud een ander teken dan voor het zilver, omdat op de gulden voor een teken in het veld geen ruimte was. Deze interpretatie wordt bevestigd door door het feit dat de guldens met de leeuw het zeldzaamst zijn, terwijl bekend is, dat Cobbe veel minder guldens sloeg dan zijn beide voorgangers.

In de andere gewesten is de practijk minder regelmatig. In Vlaanderen handhaaft Marc le Bungneteur aanvankelijk het rad, maar laat dit vanaf 1478 weg, omdat verwarring met stukken van een voorganger, sedert de naam van hertog Karel door die van Maria vervangen is, niet meer gevreesd hoefde te worden. Eerst zijn opvolger Nicolas le Bungneteur plaatst op zijn in 1480 geslagen zilverstukken weer een teken: een klaverblaadje. Guldens heeft hij in zeer klein aantal geslagen en deze zijn dan ook met zijn teken niet teruggevonden. In Gelderland heeft de muntmeester in 1477 geen behoefte aan een teken, daar de naam van de nieuwe hertogin zijn stukken reeds van die van zijn voorganger onderscheidt. Evenzo munt de na de heropening van de Hollandse munt in 1479 optredende muntmeester Mattheus Nijekamer zonder teken. Zijn in 1481 benoemde opvolger Anthonie de Lonckere plaatst echter ter onderscheiding een roosje in het veld; ook hier

heeft het traditionele Hollandse symbool in dit geval een speciale betekenis.

Onder de regering van Philips de Schone, waarin vooral in het begin de emissies van verschillend type elkaar zeer snel opvolgen, raken de meestertekens in onbruik: de beeldenaar is in haast alle gevallen voldoende om producten van elkaar opvolgende muntmeesters te onderscheiden. Eerst tegen het einde van de regering, tijdens de emissie van 1499 die tot 1506 ongewijzigd bleef, is vermoedelijk een enkel geval van differentiatie van het werk van twee elkaar opvolgende meesters te vinden. In 1504 wordt op de Vlaamse munten de daar sedert jaren gebruikelijke interpunctie met klaverblaadjes vervangen door een met kruisjes; het ligt voor de hand deze wijziging in verband te brengen met de overgang van het beheer van de munt van Jehan Humbelot op Nicolas Caignart. In de andere gewesten had in deze periode geen ambtswisseling plaats, zodat parallellen ontbreken om de hypothese te staven.

Het is zeer goed denkbaar, dat verschillende variaties in de interpunctie op munten van Karel V evenzo met overgang van het muntmeesterschap in andere handen samenhangen; daar echter in die periode haast alle munten ongedateerd zijn, is een bewijs moeilijk te leveren. Onder Philips II, wiens munten voor het grootste deel jaartallen dragen, blijkt van enige wijziging in het uiterlijk bij het optreden van een nieuwe muntmeester niets: de jaartallen zijn in de practijk voldoende onderscheidingsmiddel.

H. E. v. G.

Een onbekende munt van Philips de Schone

Onlangs verwierf het Koninklijk Penningkabinet een zilveren groot van Philips de Schone, geslagen in Gelderland:

- Vz. versierd kruis, in de hoeken kronen en lelies, omschrift:
MAXIMILIA' : REX : ROMA'O : PAT : 1489
- Kz. wapen van de Aartshertog in het veld, waarboven kroontje,
omschrift: PHI : ARCHIDVC : AVSTRIE : BVR : GELR

Bij onderzoek bleek een ander exemplaar van dit nog niet

gepubliceerde type aanwezig in het Penningkabinet van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel.

In het algemeen zijn de volgens de ordonnantie van 14 Dec. 1489 geslagen munten, die het omschrift „Maximiliaan vader van Philips” dragen, vrij zeldzaam: in belangrijke hoeveelheden zijn slechts in Brabant, Vlaanderen en Holland de groten en kleinere stukjes geslagen. Voor Gelderland, waar het Bourgondisch gezag in deze jaren tot een zeer klein gebied beperkt was, terwijl in het grootste deel van het hertogdom Karel van Egmond regeerde, was tot nu slechts de halve groot bekend, gepubliceerd naar een unicum in het Koninklijk Penningkabinet (*Revue belge* 1874, blz. 283). Een tweede exemplaar werd verworven uit een vondst bij Wijk-bij-Duurstede, doch werd in het *Verslag over 1940*, blz. 6 ten onrechte als $\frac{1}{4}$ groot beschreven. De kans dat nog andere stukken van de Gelderse serie aan de dag zullen komen is betrekkelijk gering, daar de grotere stukken in de andere munthuizen, die in vol bedrijf waren, al in uiterst geringe hoeveelheden zijn afgeleverd.

H. E. v. G.

Russische munten in het Kon. Penningkabinet

Deze collectie bevat enige stukken, die nadere bespreking waard zijn. De oudste is een zilveren munt van Wassili Dmitriewitsj, groothertog van Moscovië (1389—1425). Uit de tijd van Iwan de Verschrikkelijke, wiens regeringsjaren samenvallen met het leven van Willem de Zwijger (1533—1584), zijn er enige interessante zilveren dengas en halve dengas, zowel uit de tijd dat hij Tsaar was, als uit de periode daarvoor (vóór 1547). Zeer zeldzaam is een gouden kopeke van de Poolse koning Wladislaw, in Moskou geslagen gedurende de Poolse bezetting van de stad tijdens de burgeroorlog in de jaren 1610 tot 1612.

Van groot belang is een gouden kwart dukaat van Tsaar Alexei (1645—1676) met de Russische tweekoppige adelaar. Uit dezelfde tijd is een Noorse thaler van Christiaan IV van Denemarken met twee Russische kloppen: de datum 1655 en een St. Joris te paard. In die dagen was zilver schaars in Rusland en gebruikte men buitenlandse thalers met Russische kloppen als wettig betaalmiddel; de Spaanse zilverstukken komen het minste voor.

Van Alexeis opvolger Theodoor (1676—1682) is er slechts een zilveren kopeke. Uit het tijdperk van de gezamenlijke regering van prinses Sophie en de prinsen Iwan en Peter (de latere Peter de Grote) dateert een zeldzame en zeer fraaie dukaat met Sophie op de ene en de beide broers op de andere zijde.

Van de tijd van Peter de Grote's roemrijke regering bezit het Kon. Penningkabinet een — zeer zeldzame — kwart roebel van 1702 in perfecte staat, een zeer fraaie roebel van 1705 en een halve roebel van hetzelfde jaar.

Zo geeft deze verzameling, hoewel gering in omvang, een aardig overzicht van de Russische munten van ca. 1400 tot aan het begin van de 18e eeuw.

Londen

GRAAF BOBRINSKOY

Het Munt- en Muntmeestersteken op de tijdens de oorlog in Amerika voor Nederland en de Overzeese Gebiedsdelen geslagen munten

Tengevolge van de bezetting van Nederland zagen de Nederlandse autoriteiten te Londen en te Batavia zich genoodzaakt voor het verrichten van noodzakelijke aanmuntingen in het tijdvak 1940—1945 een beroep te doen op de munt-inrichtingen in Amerika (resp. gevestigd te Philadelphia, Denver en San Francisco).

Overeenkomstig de bestaande wettelijke bepalingen dienden de aldaar geslagen munten van een onderscheidend munt- en muntmeestersteken te worden voorzien.

Voor wat het muntteken betreft werd een eenvoudige oplossing gekozen door plaatsing van resp. de letters P, D of S op de plaats van de gebruikelijke Mercuriusstaf van 's Rijks Munt te Utrecht.

Het muntmeestersteken werd, voor wat de munten der Overzeese Gebiedsdelen aangaat, bepaald op een palmboom waartoe reeds op 29 Juni 1940 van de zijde van de Generale Thesaurie te Batavia opdracht werd gegeven in verband met de urgente aanmunting van zilveren $\frac{1}{4}$ -guldens en $\frac{1}{10}$ -guldens voor Ned.-Indië. In 1941 is dit teken ook voor de munten voor Suriname en Curaçao aangewezen.

Bij de in de jaren 1944 en 1945 voor Nederland verrichte aanmuntingen is een eikel als muntmeestersteken op deze munten geplaatst.

Deze eikel stamt uit het wapen der familie Badham-Thornhill, aan welke familie de Handels-Secretaris der Ned. Ambassade te Washington, de Heer W. Adams, geparenteerd was.

Het contact tussen de Nederlandse en de Amerikaanse autoriteiten betreffende de aanmuntingen was n.l. in handen van de Heer Adams gelegd, waarmede in feite hem het oppertoezicht hierover was toevertrouwd, hetgeen gerealiseerd is in het plaatsen van de eikel op de voor Nederland vervaardigde munten.

Onder het stempelgereedschap, dat inmiddels naar Utrecht is

geretourneerd, bleek zich na verificatie ook gereedschap voor een 25- en een 10-centstuk te bevinden, waarop i.p.v. de eikel een posthoorn als muntmeestersteken voorkwam.

De veronderstelling ligt voor de hand dat dit teken werd ontleend aan het wapen van H.M. Koningin Wilhelmina, waartoe tevens aanwijzingen zijn aangetroffen in de desbetreffende briefwisseling, waarbij een foto van de Koninklijke Standaard gevoegd was.

De vervanging van de posthoorn (met welk teken geen munten werden geslagen) door een eikel, zal gemotiveerd zijn geweest door het ongebruikelijke toepassen van een embleem, ontleend aan het wapen van een regerende Vorstin, voor een muntslag welke krachtens Haar Besluit wordt uitgevoerd.

Tenslotte zij nog vermeld, dat oorspronkelijk het voornemen heeft bestaan een muntslag van $\frac{1}{2}$ -centstukken voor Ned.-Indië te doen uitvoeren aan de Munt te Calcutta. Het desbetreffende stempelgereedschap, aangemaakt te Philadelphia, werd einde November 1941 derwaarts gezonden doch strandde tengevolge van de inmiddels ingetreden oorlogstoestand in de Pacific, op Honolulu.

Langs een andere weg heeft het toch Calcutta bereikt, doch een muntslag, welke zoals voorgenomen dan met het muntteken C zou geschieden, heeft nooit plaats gehad.

J. W. A. v. H.

Penning van „Susanna in het bad”

Niet lang geleden werd voor het Kon. Penningkabinet een ongedateerde verguld zilveren penning verworven met aan de epe zijde, in vrij hoog relief, de scene van de kuise Susanna en de ouderlingen en aan de keerzijde, gegraveerd¹⁾, een door twee pijlen doorstoken hart temidden van vlammen met het omschrift: „DE · LIEFDE · GODES · IS · EIN · EDEL · DEVCHT · WANT · SI · BEDROEFDE · (hart) · v(er) HEVCHT”.

Het in de Vulgaat voorkomende Oud-Testamentische verhaal van Susanna²⁾ komt in de vroeg-christelijke kunst voor als getuigenis van Gods wonderbaarlijk ingrijpen in het menselijk ge-

beuren³), in de Middeleeuwse kunst speelt het totaal geen rol⁴), terwijl het in de tweede helft van de XVIde en het begin van de XVIIde eeuw bepaald favoriet wordt, maar nu niet zozeer om de godsdienstige inhoud dan wel omdat dit gegeven een geschikte aanleiding bood voor het uitbeelden van een vrouwen-naakt⁴). Zo schildert Tintoretto in 1555—1560 dit tafereel met de naakte Susanna op de voorgrond, terwijl de ouderlingen om een hoekje gluren (Wenen)⁵); de Antwerpse maniërist Frans Floris is in zijn compositie van Susanna met de ouderlingen (Florence, Galleria Feroni) geheel van Tintoretto afhankelijk⁶), maar plaatst de ouderlingen op de voorgrond en dichterbij Susanna; Antonie Wierix (1552—1624?) en Crispijn de Passe de Oude (1564—1637) gaan in hun prenten⁷) nog een stap verder en geven Susanna met de ouderlingen als één groep weer, aan de rand van een bassin of een sarcophaagvormig bad — meestal op de helft afgesneden —, in de nabijheid van een groep bomen en met in het verschieft een gebouw. De voorgrond-figuren zijn groot weergegeven, als een donkere partij ten opzichte van de sterk hiervan gescheiden achtergrond die licht gehouden is, en eigenlijk geen andere functie heeft dan de dieptewerking van de prent te verhogen (Pl. VIII).

Op de penning keren dezelfde elementen terug: Susanna en de ouderlingen zijn als één groep in hoog relief — het beeldhouwkunstige equivalent van een door donkere lijnen geaccentueerde partij bij prent of tekening — op de voorgrond weergegeven bij een sarcophaagvormig bad; achter hen zien we een groep bomen en links in het verschieft een gebouw, in laag relief. Voor- en achtergrond zijn ook hier sterk van elkaar gescheiden o.a. door middel van het verschil in hoog en laag relief. In tegenstelling tot de prenten is hier echter, tussen bad en achtergrond in, een kolossale vlammeende vaas geschoven op een massaal voetstuk; bovendien is het bad niet, zoals op de prenten het geval is, in het midden afgesneden, maar wordt in de volle lengte weergegeven terwijl het midden geaccentueerd wordt door een waterspuwend masker, dat de gehele hoogte van de wand beslaat, en dat direct te vergelijken is met de omstreeks 1605

door Hendrick de Keyser gebezigde leeuwenmaskers aan gevels in Amsterdam⁸⁾ en Hoorn. Zowel de vaas als het masker zijn te groot in verhouding tot de rest van de voorstelling en dringen zich daardoor te veel aan de beschouwer op.

Wat voor betekenis heeft deze vlamrende vaas? De keerzijde van de penning geeft hiervoor de oplossing: de vlammen, rondom het door pijlen doorboorde „BEDROEFDE (hart)”, worden door de tekst verklaard als de „LIEFDE GODES”. Ook de vlamrende vaas op de voorzijde hebben we op te vatten als een symbool van deze „LIEFDE GODES”. Reeds ca. 1500 wordt namelijk bij de uitbeelding van Petrarca's „Trionfo d'Amore” op een Florentijnse prent⁹⁾ een vlamrende vaas gebruikt als liefdesmotief; de grote invloed van de „Trionfi” van Petrarca op de kunst is bekend¹⁰⁾.

Als conclusie kunnen we dus zeggen, dat deze penning even na 1600 vervaardigd werd naar voorbeeld van Zuid-Nederlandse prenten en misschien door een Noord-Nederlandse medailleur, gezien het ornament (leeuwenmasker) en de wat magere figuurtjes.

OLGA N. ROOVERS

¹⁾ Vóór het vergulden gegraveerd en dus daterend uit dezelfde tijd als de voorzijde van de penning.

²⁾ *Vulgaat, Daniël, Cap. 13.*

³⁾ W. Neusz, *Die Kunst der alten Christen* (Augsburg 1926), blz. 30, 31.

⁴⁾ K. Künstle, *Iconographie der christlichen Kunst* (Freiburg 1928), blz. 302, 303.

⁵⁾ H. Tietze, *Tintoretto*, London 1948 (Phaidon), blz. 43, 44, pl. t.o. 61.

⁶⁾ G. J. Hoogewerff, *Vlaamsche kunst en Italiaansche Renaissance* (Mechelen z. j.), blz. 193, pl. 36.

⁷⁾ L. Alvin, *Catalogue raisonné de l'oeuvre de Jean, Jérôme et Antoine Wierix* (Bruxelles 1866), blz. 20, no. 122, 123 (naar Maarten de Vos), 124.

A. von Wurzbach, *Niederländisches Künstlerlexikon*, Crispin de Passe de Oude, blz. 305, no. 60, 61.

Van Wierix twee, van de Passe vier prenten met de voorstelling van Susanna aanwezig in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam.

⁸⁾ Elisabeth Neurdenburg, *De zeventiende eeuwse beeldhouwkunst in de Noordelijke Nederlanden* (Amsterdam 1948), blz. 46, afb. 13 op blz. 39.

⁹⁾ R. van Marle, *Iconographie de l'art profane, allégorie et symbole* (La Haye 1932), blz. 116, fig. 133.

¹⁰⁾ W. Weisbach, *Trionfi* (Berlin 1919), blz. 4-33.

Portretten van Johan Casimir

Onder de recente aanwinsten van het Kon. Penningkabinet bevindt zich een zeer fraaie, door de Antwerpse medailleur Coenrad Bloc gesigioneerde gouden penning met het portret van Johan Casimir, paltsgraaf van Lautern (pl. VI, 5).

Deze penning is gedateerd 1578 — het jaar, waarin deze vorst, 35 jaar oud, met een legermacht van 10.000 Duitsers aan de zijde van de Staten in ons land streed — en geeft deze streng Calvinistische legeraanvoerder in al zijn stoerheid weer. Ter vergelijking moge dienen een reeds vroeger verworven gouden ovale medaille met het portret van Johan Casimir, gedateerd 1591 en gesigioneerd C (pl. VI, 6). Terwijl Coenrad Bloc de krachtig gevormde portretkop met het schouderstuk prachtig inpast binnen de brede rand met het opschrift: IO(annes) · CASIMIRVS · D(ei) · G(ratia) · CO(mes) · PAL(atinus) · RHE(ni) · DVX · BA(variae), de draperie over de borst de al te strenge scheiding laat doorbreken en het contact van het middenvlak met de uiterste penningrand tot stand brengt, waardoor het portret als het ware gedragen wordt en de nodige vastheid krijgt, heeft de ons verder onbekende medailleur C. de nu 13 jaar oudere Johan Casimir wel zeer onvoordelig weergegeven: door de grote ruimte waarin het borstbeeld met het in verhouding kleine hoofd als verloren staat, maakt de vorst een weinig krachtige indruk en zou men zeker niet de legeraanvoerder in hem vermoeden.

De keerzijde van beide penningen heeft het embleem „CONSTANTER ET SINCERE” (standvastig en oprecht): een ring, die aan de bovenzijde overgaat in twee ineengevouwen handen en aan de onderzijde voorzien is van een steen; daarbinnen is het wapen van Johan Casimir weergegeven, gecombineerd met de palmtak van de overwinning en de olijftak van de vrede. Weer weet Coenrad Bloc dit gegeven in krachtige vormen en goede verhoudingen te verwerkelijken, de medailleur C. gelukt het niet om het embleem zodanig in het ovale vlak te plaatsen, dat het luchtledig, waarin de ring schijnt te zweven hier wordt weggenomen; angstvallig houdt hij het embleem binnen de letterband en geeft

slechts één punt van contact, en dan nog zó dat het labiele element verserkt wordt, hetgeen compositorisch even onhandig is als de wijze waarop hij aan de voorzijde het portret aan de rand „gehaakt” heeft.

OLGA N. ROOVERS

De Amsterdamse balansmakers-familie Linderman

Wanneer Dieudonné¹⁾ zegt „Aucun pays ne nous fournit autant de renseignements sur les poids monétaires que les Pays-Bas”, bedoelde hij dit ongetwijfeld in verhouding tot de andere landen. Wij kunnen namelijk ook nog niet zeggen dat wij over alle Nederlandse muntgewichtmakers volledig ingelicht zijn.

Wel deed Sassen²⁾ baanbrekend werk met zijn overzicht, wel zijn we volledig ingelicht over de muntgewichtmakers tevens ijkmeesters-generaal, door het werk van van Kerkwijk³⁾, wel beschikken we over vele gegevens over de Middelburgse⁴⁾ en Rotterdamse⁵⁾ muntgewichtmakers, maar wat Amsterdam betreft leven we nog steeds, voor zover het geen ijkmeesters-generaal betreft, op het peil van 1912, op wat Sassen ons daaromtrent berichtte.

Het leek mij nuttig gegevens te verzamelen over de Amsterdamse muntgewichtmakers Linderman, aangezien het niet mogelijk blijkt met de bekende gegevens de doosjes te dateren; er hebben namelijk vier verschillende naamgenoten gewerkt waarvan het familieverband onbekend was.

Het blijkt nu dat deze familie in Amsterdam meer dan 150 jaar in dit vak werkzaam geweest is en uit het te geven familieverband, gecombineerd met de op de etiketten vermelde woonplaatsen, is datering zeer wel mogelijk. Het zal dan blijken dat niet alle doosjes zo laat gesteld moeten worden (eind 18e eeuw) als veelal wordt aangenomen. Wel wordt echter de veronderstelling van Mevr. van Cittert⁶⁾ dat Jan Linderman tot de 18e eeuw zou behoren, volledig bevestigd.

De blokjes zijn bij allen gemerkt L. M. met het gekroonde wapen van Amsterdam.

I. **Jan Linderman**, overleden voor 1742, balansmaker aan het Singel op de hoek van de Korsjespoortsteeg, huwt voor 1700 Wyburgis Prijt, overleden tussen 1742 en 1744¹⁾.

Uit welk huwelijk ten minste vier kinderen:

- a. Jan volgt II.
- b. Gertrudis gedoopt R. K. Kerk „Stadhuis van Hoorn” 24 Nov. 1714.
- c. Christina, gedoopt R. K. Kerk „Stadhuis van Hoorn” 8 Juli 1717, getuigen Henricus en Christina Linderman.
- d. Hendrick volgt IIbis, getuigen Henricus Linderman en Aleydis Schakken.

Van zijn werk is mij niets bekend; tenzij de bij II genoemde dozen hier behoren.

II. **Jan Linderman**, geb. Amsterdam 1700, overleden aldaar 21 Juli 1758, balansmaker aan het Singel op de hoek van de Korsjespoortsteeg, later (1752) op de O. Z. Achterburgwal op de hoek van de Princenhoffsteeg, huwt Amsterdam (ondertr. 17 Jan.) 1744 Gerritje Kroon, geb. Amsterdam 1709, overleden aldaar 3 Maart 1776.

27 Maart 1744 Machtiging voor Dirk Jan Hendrick van Hoeclum (Notaris Schook 11540).

19 October 1744 testament (Not. Schook 11540).

30 November 1752 koop huis O. Z. Achterburgwal op de hoek van de Princenhoffsteeg voor f 3200,— (kwijschelding W 5 358 v°).

5 Aug. 1758 testament Gerritje Kroon waarbij zij „alle haar negotie winkel en winkelwaren mitsgaders gereedschappen als tot de balansmakerij behorende” aan haar zwager vermaakt. (Not. Geniets 13555).

12 October 1758 Machtiging voor Johannes Roermond (Not. Geniets 13556).

De doosjes muntgewicht van Jan Linderman vóór zijn verhuizing naar de O. Z. Achterburgwal (o.a. in het Friesch Museum), dragen volgens Sassen het volgende adres:

Dese Gewigte werden Gemaakt
en verkogt bij Johannes
Linderman op de Beurs en
op de Singel op de hoek van
Corsjessteeg in de
Goude Balans
Tot Amsterdam.

Deze dozen zouden echter ook van zijn vader kunnen zijn.

Na zijn verhuizing naar de O. Z. Achterburgwal dragen zij het adres:

Dese Gewigte werden Gemaakt
en verkogt bij Johannes
Linderman op de Beurs en
op de Oudezijds Achterburgwal
op de hoek van de Princenhofsteeg
in de Goud Balans tot Amsterdam.

Voor de beschrijving van de etiketten verwijs ik naar Sassen.

IIbis. **Hendrik Linderman**, ged. R. K. Kerk „Stadhuis van Hoorn” 14 Aug. 1719, overl. ± 1785.
balansenmaker op de Nieuwendijk, Poorter 30 Oct. 1744, trouwt Amsterdam (ondertr. 17 Jan.) 1744 Maria Roos, geb. Amsterdam 1721, dr. van Johan en Gesina Lamberts.

De doosjes muntgewicht van Hendrik Linderman dragen het volgende adres:

Dese Gewigte Werden Gemaakt
En verkogt bij Hendrik
Linderman
op de Nieuwendijk Het Vijfde
Huys van de Soutsteeg na
den Dam tot Amsterdam.

Voor de beschrijving van het etiket verwijs ik naar Sassen (doos in Museum „De Lakenhal”, Leiden, no. 1139).

Een doosje karaatgewicht van hem draagt het adres:

Dese Gewigte werden gemaakt en verkogt te Amsterdam bij Hendrik Linderman op de Nieuwendijk het veertiende huys van den Dam en op de Zaal boven de Beurs.

Uit bovenstaand huwelijk:

III. **Jan Linderman**, geb. Amsterdam 1745, overleden voor 1805, balansenmaker op de Nieuwendijk, Poorter 20 Juni 1764, trouwt Amsterdam (ondertr. 6 April) 1770 Brigetha Smith, geb. Amsterdam 1740, overleden na 1805, dr. van Coenraad en NN.

18 Dec. 1775 koop huis op de Nieuwendijk bij de dubbelden Worststeeg genaamd het „Rooden Hart” voor f 11500 (kwijschelding V 6 41 v°).

6 Mrt. 1781 koop huis in de Kalverstraat bij de Nauwe Kapelsteeg voor f 6250 (kwijsch. B 7 305).

Ik neem aan dat hij in de tijd dat zijn vader nog leefde een eigen zaak had in de Kalverstraat naast de Papegay, die hij later met die van zijn vader combineerde. Deze eigen zaak zal hij misschien omtrent het jaar van zijn poorterrecht 1764 begonnen zijn.

De doosjes muntgewicht van Jan Linderman in de tijd dat hij in de Kalverstraat werkte, dragen het adres:

Dese Gewigte Worde gemaekt en verkogt
bij Jan (Johannes) Linderman
op de Beurs en in de Kalverstraat
naast de kerk de Papegay
in de Goude Balans tot Amsterdam.

Voor de beschrijving van dit etiket verwijs ik weer naar Sassen.

Uit de tijd dat hij volgens het adresboek de zaak van zijn

vader overgenomen had en op de Nieuwendijk werkte, bezit ik zelf een doos met het adres:

Deze Gewigte werden
Gemaakt en verkogt bij Jan Linderman
op de Nieuwendijk het tiende huys van den Dam
en op de zaal boven de Beurs tot Amsterdam.

De blokjes van deze doos dragen niet het bekende merk van Linderman maar het ijkteken van I. l'Amiral met de ijklettertjes A.B.C. van de jaren 1760—61—62 en twee blokjes met het ijkmerk van S. G. Nagel en de letters N en S van de jaren 1797 en 1802. De doos is vermoedelijk uit de laatste periode en bevat overwegend oudere gewichtjes die hij misschien in voorraad had.

Uit laatstgenoemd huwelijk:

- IV. **Willem Linderman**, geb. Amsterdam 1783, overleden 30 Juni 1838, balansmaker op de Nieuwendijk bij de Dam, trouwt Amsterdam (ondertr. 3 Mei) 1805 Elisabeth Catharina Siebelitz, geb. Amsterdam 1780, overleden na 1838, dr. van NN. en Johanna Elisabeth Wegenaar.

Uit dit huwelijk:

a. Brigitta Linderman, geb. 22 Jan. 1807.

Een doos karaatgewicht (Friesch Museum) van Willem Linderman draagt het adres:

W. Linderman op de Nieuwendijk het Tiende huis van den Dam.

Deze zaak is nog voortgezet onder de naam W. Linderman en Comp. door W. H. Linderman tot 1855.

Uit de verschillende etiketten is het volgende lijstje van valuatie op te stellen:

	Jan Linderman Singel —1752	Jan Linderman O. Z. Achter- burgwal 1752—1758	Hendrik Linderman Nieuwendijk 1744—1785	Jan Linderman Kaiverstraat 1764—1785	Jan Linderman Nieuwendijk 1785—1805
Roosenobel	11-	11 g 11 st	11-	11 g 11 st	11-
Ducaton	15-	15 g 15 st	15-	15 g 15 st	15-
Hol. Reyder	13-	13 g 13 st	13-	13 g 13 st	14-
Ducaat	5-	5 g 5 st	5-	5 g 5 st	5-
Goud. Guld.	4-	4 g 4 st	4-	4 g 4 st	4-
Merliton	9-	9	9	9	9
Cruysaat	15-	15-	15-	15-	15-
Son Pistoool	11-	11 g 11 st	11-	11 g 11 st	11-
Gini	11-	11 g 11 st	11-	11 g 11 st	11-
2 Pistoool	18-	18 g 18 st	18-	18 g 18 st	18-
Carolus	12-	12 g 12 st	12-	12 g 12 st	12-
1 Pistoool	9-	9 g 9 st	9-	9 g 9 st	9-

Belangrijk hierin voor de datering is de waardering van de Holl. Reyder met resp. 13, 13:13 en 14 gulden.

Uit doosjes van andere fabrikanten blijkt tussen 1735 en 1749 een koers van 13 gulden op te treden. Volgens van Gelder⁸⁾ wordt de rijder in 1749 gangbaar gesteld op 14 gulden, een koers die in 1761 door de stijging van de goudprijs te laag was geworden, waarna geen rijders meer gemunt zijn.

De officiële koers zal wel op 14 gulden gebleven zijn. De koers uit de eerste en derde kolom van bovenstaande tabel nl. 13 gulden kan inderdaad van voor 1749 dateren, die van 13 g 13 st uit de tweede en vierde kolom echter niet, de laatste zelfs niet van voor 1761. De koers van 14 g van kolom 5 dateert ongetwijfeld van na 1749 maar niet van voor 1761.

We kunnen dus het volgende tabelletje opstellen van de balansenmakers Linderman:

Jan ± 1744 (Singel).

Jan ± 1744—1752 (Singel hoek Korsjespoortsteeg).
1752—1758 (O. Z. Achterburgwal hoek Princehoffsteeg).

Hendrik ± 1744—± 1785 (Nieuwendijk).

Jan ± 1762—1785 (Kalverstraat naast de Papegay).
1785—1805 (Nieuwendijk 10e huis van de Dam).

Willem 1805—1838 (Nieuwendijk).

W. L. en Comp. 1838—1855 (Nieuwendijk).

DR. D. A. WITTOP KONING.

¹⁾ *Manuel des Poids Monétaires*, (Paris 1925), blz. 165.

²⁾ Noord Nederlandsche Muntgewichtmakers, *Tijdschrift* 1912, blz. 83.

³⁾ De Noord Nederlandsche Muntgewichtmakers, I, IJkmeesters-generaal, *Jaarboek* 1939, blz. 83.

⁴⁾ Mej. M. A. G. de Man, De grafelijke Munt van Zeeland en de balansenmeesters die er hebben gewerkt, *Jaarboek* 1922, blz. 41.

⁵⁾ A. Hoynck van Papendrecht, Rotterdamse goudgewichtmakers, *Jaarboek* 1920, blz. 68.

⁶⁾ *Jaarboek* 1950, blz. 31.

⁷⁾ In het cohier van 1742 staat zijn weduwe te boek als Wed. Jac. Linderman.

⁸⁾ Gouden Rijders 1749—1764, *Jaarboek* 1946/47, blz. 97.

1

2

3

4

Romeinse munten

5

6

Portretpenningen Joan Casimir

Munten van Carausius en van Allectus

Gouden munten van Magnus Maximus en van Zeno

Romeinsche munt en Nederlandsche penning

Foto Rijksmuseum

Prent en penning met voorstelling van Susanna in het bad

